

واکاوی لزوم اعمال جهاد تبیین در حیطه حقوق شهروندی مخالفان

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۲/۲۶

فاطمه انشاری^۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۵/۲۰

احمد رضا توکلی^۲

احسان علی اکبری^۳

چکیده

زمینه و هدف: رعایت حقوق شهروندی مخالفان مطابق با قانون و رعایت مصادیق آن در جامعه یکی از نمادهای مردم سالاری و حق‌گرایی حکومت هاست. لذا رعایت این حقوق از یک سو با نظر به عدالت محوری احکام اسلام و از سوی دیگر وجود گفتمان بزرگ جهاد تبیین و آگاهی‌رسانی دینی همه‌جانبه به شهروندان در جامعه اسلامی تحت این گفتمان که بارها در بیانات رهبر معظم انقلاب اسلامی در کنار مطالبه‌گری شهروندان مورد تاکید قرار گرفته است زمینه و هدف نگارش این مقاله است.

روش: پژوهش حاضر از نظر نوع و هدف، کاربردی و از نظر ماهیت و روش، توصیفی است.

یافته‌ها و نتایج: یکی از عوامل موثر در رعایت حقوق شهروندی مخالفان در هر چه کاربردی تر اعمال نمودن نظریه جهاد تبیین در جامعه اسلامی است زیرا که ایجاد آگاهی با اندیشه ورزی و معرفت عمیق همراه با اخلاق‌مداری و سعه صدر و قرار ندادن همه مخالفان در دسته‌های معاند و غیر خودی به خصوص در مواضعی که جامعه اسلامی مورد حمله و فتنه‌های دشمنان واقع می‌شود، می‌تواند منجر به کاهش مخالفت‌ها و معاندت‌هایی از سر جهل و فریب‌گردیده و بسیاری از مخالفان را از لجاجت و عناد نا آگاهانه به راه صحیح مطالبه‌گری هدایت کرده و حقوق شهروندان مخالف در جامعه را بدرستی تبیین کند.

کلید واژه: جهاد تبیین، حقوق شهروندی، مخالف، نظام سیاسی اسلام

^۱ دانشجوی دکتری، فقه و مبانی حقوق اسلامی، واحد نجف آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، نجف آباد، ایران

^۲ استادیار، گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی، دانشگاه آزاد اسلامی، نجف آباد، ایران (نویسنده مسئول)

^۳ مدرس مدعو واحد نجف آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، نجف آباد، ایران، دانشیار دانشگاه اصفهان، دانشکده الهیات و معارف اهل بیت (ع)

یکی از مهمترین مسائل در جوامع اسلامی مطابق با احکام دین و سیره عملی بزرگان دینی رعایت حقوق همه جانبه شهروندان در آن جامعه است که رعایت حقوق شهروندی مخالفان در این میان از اهمیت زیادی برخوردار است. با نظر به این مساله و جنگ همه جانبه دشمنان در برهه‌های مختلف زمانی و ایجاد فتنه‌های داخلی و خارجی از سوی آنان و بروز مخالفت‌های احتمالی در پی آن لازم است این احقاق حق در کنار اجرای قوانین، با ابزارهایی همانند امر به معروف و آگاهی‌سازی و آگاهی‌رسانی سازنده از طریق نهادهای فرهنگی و مدنی در این خصوص صورت پذیرد موضوعی که می‌توان عرصه نمود آن را در گفتمانی با نام جهاد تبیین مشاهده نمود؛ گفتمانی که رهبر معظم انقلاب نیز در سخنان خود بارها به آن اشاره نموده‌اند. ایشان در بیانات با ارزش خود در راستای اجرایی شدن جهاد تبیین در جامعه در خصوص مفاهیمی مانند تحول، کار فرهنگی و گفتمان‌سازی، نقد منصفانه و مطالبه‌گری اشاره دارند و از نهادها و مسئولان در این باره خواسته‌اند تا به آگاهی‌رسانی در رابطه با احکام دین و دستاوردهای حکومت اسلامی به صورت گسترده بپردازند و تاکید فرموده‌اند که این مساله به ویژه در مقابل فتنه‌گری‌های دشمن در مواقعی که با دروغ‌پردازی قصد غبار آلود کردن فضای جامعه اسلامی را دارند تا بتواند مردم را فریب داده و با خود همراه سازد نقش پررنگ‌تری را شامل می‌شود. (خامنه‌ای، ۱۴۰۰: ۳۰) بر همین اساس و با توجه به اهمیت و تاثیرگذاری این گفتمان در روشن‌سازی فضای جامعه اسلامی و همچنین آگاهی‌رسانی سازنده به مخالفان نظام اسلامی این سوال مهم مطرح می‌شود که این روشن‌گری و آگاهی‌سازی از چه طریق و به چه شکلی بایستی صورت پذیرد تا در درجه اول لجاجت و موضع‌گیری مغرضانه مخالفان را تبدیل به تدبیر آگاهانه نماید و در درجه دوم آنان را به حق اعتراض مسالمت‌آمیز خود در حیطه قانون در کنار بهره‌مندی از تمامی حقوق شهروندی این افراد اعم از حقوق اقتصادی، سیاسی و اجتماعی آگاه سازد تا به این شکل حقوق آنان در عرصه جامعه رعایت گردیده و در ضمن آن به مطالبات به حق و سازنده آنان پاسخ داده شود. مساله‌ای که به نظر در تحقیق‌ها و پژوهش‌های پیشین با این دقت نظر مورد بررسی قرار نگرفته است و هیچ پژوهشی در این زمینه به تاثیرگذاری گفتمان جهاد تبیین بر کاهش مخالفت‌ها، بازگشت مخالفان به مسیر صحیح مطالبه‌گری و در

نهایت رعایت حقوق شهروندی آنان نپرداخته است. از همین رو نگارندگان در این مقاله بر آن هستند که با پیوند جهاد تبیین با رعایت حقوق شهروندی مخالفان، گفتمان جهاد تبیین را از زاویه و بعدی جدید مورد بررسی قرار داده و تاثیر آن را بر رعایت بیش از پیش حقوق شهروندی مخالفان در جامعه اثبات گردانند.

۱- مفهوم شناسی

۱-۱- جهاد تبیین

الف : جهاد

با اهمیت ترین کاربرد واژه جهاد در متون دینی مبارزه نمودن در راه خدا با جان و مال و دارایی خود با هدف گسترش اسلام و دفاع از آن می‌باشد. (ابن عابدین، ۱۴۰۷: ۲۱۷) همچنین این واژه در کلام رهبر معظم انقلاب به معنای تلاش و کوشش در راه پیشبرد اهداف معنا شده است که با مبارزه و درگیری با دشمن همراه می‌باشد. (خامنه‌ای، ۱۳۹۷، ۱۰۶) علاوه بر آن ایشان فرموده اند که جهاد آن عرصه عریض و آن عمل اعم از عام و نافع تمام نشدنی می باشد که در اقسام گوناگون محقق می شود. معیار جهاد همان چیزی است که در حال حاضر در زبان فارسی به عنوان مبارزه وجود دارد. جهاد در واقع یعنی مبارزه برای یک هدف بالا و مقدس که میدان‌های آن متفاوت است یکی از میدان‌های حضور در نبرد مسلحانه می‌باشد، میدان سیاست، علم و اخلاق هم دارد. معیار در درستی این مساله این است که این حرکتی که صورت می‌گیرد، جهت‌دار و در مواجهه با موانعی باشد که باید زودوده شوند. (خامنه‌ای، ۱۴۰۰: ۳۸)

حضرت علی (ع) در این باره می‌فرمایند: جهاد بر چهار پایه حاکم است امر به معروف، نهی از منکر، راستگویی و دشمنی با فاسقان. هر کس به معروف امر کرد پشتوانه نیرومند مومنان است و آن کس از زشتی‌ها نهی نمود، بینی منافقان را به خاک مالید و آن کس که در میدان نبرد صادقانه پایداری کند و در موضع‌گیری‌ها جانب حق را بگیرد و همچنین کسی که با فاسقان دشمنی نماید و برای خدا خشم گیرد،

خداوند در روز قیامت او را خشنود می نماید. (دستی، ۱۳۹۹: ۳۲) به واقع جهاد در معنای اصطلاحی در دین اسلام جنگیدن در راه حق است به نحوی که جهادگر خود را در معرض شهادت قرار دهد که چنین جهادی با جهاد نفس نیز همراه خواهد بود (مصباح یزدی، ۱۳۹۴: ۳۷)

ب: تبیین

واژه تبیین در فرهنگ عمید به معنای آشکار کردن و توضیح و تفسیر عنوان شده است (عمید، ۱۳۹۳: ۶۴۴) در صحاح اللغه «تبیین» از ماده بین به معنای فاصله میان دو چیز است و سپس به معنای جدایی از یک سو و آشکار شدن و اتصال از سوی دیگر که در هر کدام از این دو معنا به طور جداگانه به کار رفته است یعنی هم به معنای جدایی وهم به معنای ظهور و آشکار شدن. اگر ریشه های تبیین در آموزه های اسلام بررسی شود، روشن می شود که هدف اصلی پیامبران تبیین و آگاهی رسانی به انسانها درباره حقایق عالم، انسان و ظرفیتها و توانمندی ها و حقوق او و راهی که باید برود، می باشد که در غالب موارد به معنای روشنگری به کار رفته است. از همین رو قرآن نیز «هَذَا بَيَانٌ لِلنَّاسِ» یعنی تبیین کننده برای انسانها معرفی گردیده و بیانیه روشنی است برای همه انسانها و وسیله هدایت و اندرزی است برای همه پرهیزگاران یعنی در عین این که این بیانات جنبه همگانی و مردمی دارد تنها پرهیزگاران و افراد با هدف از آن الهام می گیرند و هدایت می شوند. (جوهری، ۱۴۰۷: ۱۷۶) در آیه ۱۱۸ سوره آل عمران خدای متعال فرموده است: «قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الْآيَاتِ أَنْ كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ» ما آیات و طریقه روشنگری آنها را برای شما بیان کردیم باشد که تفکر کنید.

همان گونه که مشاهده می شود در این آیه نیز تبیین به معنای ظهور و انکشاف و وضوح آمده است، لذا بینه به دلیل روشن و آشکار عنوان می شود اعم از این که عقلی باشد یا محسوس به همین دلیل هم هست که به شهود عادل که شهادشان حجت است در ادله اثبات دعوا بینه اطلاق می شود و همینطور به معجزات انبیاء نیز بینه گفته می شود و بیان نیز به معنای کشف از چیزی است، خواه به وسیله نطق یا نوشتن یا اشاره باشد. (مکارم شیرازی، ناصر، ۱۳۹۶، ۲۱۸: ۹) و در نهایت در کلام مقام معظم رهبری نیز این گونه آمده است که تبیین در فرهنگ اسلامی یعنی ما مواجه هستیم با دلها باید دلها قانع بشود اگر

دل‌ها قانع نشد بدن‌ها به راه نمی‌افتد جسم‌ها به کار نمی‌افتد این فرق بین تفکر اسلامی و تفکر غیر اسلامی است. (خامنه‌ای، ۱۳۹۹: ۴۶)

-ج : جهاد تبیین

بر اساس مطالب فوق الذکر می‌توان گفت که آوردن واژه تبیین در کنار جهاد بیان‌کننده چیزی نیست مگر ایجاد یک رویه آگاهی بخشی و تدبیرخاص و تاثیر گذار در جامعه به گونه ای که هر فرد مسلمان و وظیفه خود بداند همان گونه که در میدان نبرد تن به تن با دشمنان مبارزه می‌کند در زمانی که دین و جامعه و نظام اسلامی مورد حمله فکری و عقیدتی دشمنان و منافقان قرار می‌گیرد با همه دارایی خود به اصلاح اندیشه‌ها و روشنگری افکار در راه شناسایی هرچه بهتر احکام دینی بپردازد و در کلام مقام معظم رهبری نیز آمده که می‌فرمایند: جهاد تبیین یک جهاد فکری است چون دشمن ممکن است ما را غافل کند، فکر ما را منحرف سازد و دچار خطا و اشتباهمان گرداند لذا جهاد تبیین از انحراف جلوگیری می‌نماید و مانع سوء فهم می‌شود از آن جا که در مقابله با دشمن است. دشمن دو هدف را به نظر ما در جنگ نرم دنبال می‌کند حالا یک جنگ‌های آشکار نظامی و سخت و خشن است که آنها حکم خودش را دارد اما جنگ نرم مشکل‌تر علاج می‌شود و به یک معنا از جنگ سخت خطرناک‌تر است دشمن در این جنگ دو حرکت انجام می‌دهد یکی زنجیره توأسی به حق و به صبر را قطع می‌کند دوم اینکه حقایق را وارونه نشان می‌دهد. (خامنه‌ای، ۱۳۹۹: ۴۰)

و همچنین می‌توان روش شهید مطهری را نمادی عملی از جهاد تبیین پس از پیروزی انقلاب اسلامی ایران دانست. از آن رو که ابتدای انقلاب بسیاری از جریانهای التقاطی و انحرافی در جامعه نفوذ کرده بودند ایشان به جد و با کار فرهنگی و مبارزه در جبهه جهاد تبیین توانستند این نظریات را در سطح جامعه محو کنند و در این راستا می‌فرمودند: هر نهضت اجتماعی باید پشتوانه‌ی از نهضت فکری و فرهنگی داشته باشد، در غیر این صورت جذب فرهنگ‌های دیگر شده و به سرعت تغییر مسیر می‌دهد. گروهها و افرادی که از سرمایه فرهنگ اسلامی بی بهره بوده اند مگس وار در تار عنکبوت دیگران گرفتار آمدند و این یک تجربه ای است که از گذشته تاریخ به دست آمده است. بخش‌هایی از فرهنگ

های دیگر را التقاط کردن و روکشی از فرهنگ اسلامی بر آن کشیدن خطر بزرگی برای انقلاب و نهضت اسلامی ایران به شمار می رود و مانع پیشرفت آن می گردد. ما باید فلسفه اخلاق، فلسفه تاریخ، فلسفه سیاسی، فلسفه اقتصادی و فلسفه دی الهی در همه موضوعات را از بطن تعالیم اسلام الهام گرفته و تدوین نمائیم و سپس در اختیار جامعه و افراد قرار دهیم (مطهری، ۱۳۹۸، ۷۴ - ۷۵)

۱-۲- مفهوم مخالف

اپوزیسیون به فرانسوی (Opposition) در اصطلاح سیاست به مجموعه افراد و نهادهای مخالف نظام سیاسی گفته می شود. این امر لزوماً به معنی مخالفت با اصل نظام حکومت نیست، بلکه ممکن است به مخالفت با آن بخش که دولت را در دست دارد تنزل کند. مثال این واژه در نظامهای پارلمانی در مورد گروههای مخالف دولت یا در مورد گروهی از جامعه که با سیاستهای دولت موافق نباشند به کار برده می شود. برخی از معانی لغوی این واژه عبارتند از مقاومت، مقابل، تضاد، خصومت و به طور ویژه حزب سیاسی مقابل دولت که در برابر سیاستهای آن موضع گیری می کند آمده است. (آقایی، ۱۳۸۲، ۴۳۴)

این واژه همچنین مفاهیم گسترده ای در تعاملات سیاسی، اجتماعی و همچنین مباحث علمی دارد. البته امروزه اپوزیسیون به نیروی سیاسی شکل یافته یا غیرمتشکل مخالف دولت یا قدرت مستقر گفته می شود که برداشت از این مفهوم در نظام های سیاسی دموکراتیک و اقتدارگرا متفاوت است. در نظام های دموکرات عبارت است از مخالفت با رفتار دولت که در قالب احزاب و گروههای سیاسی سازمان یافته تحت نظام حاکمه مستقر تشکیل می گردد و تحت حمایت قانون از حکومت انتقاد می نماید و در صورت کسب رای اکثریت مردم در انتخابات آزاد، قدرت سیاسی و اداره ی امور کشور را به دست می گیرد. ولی در نظامهای اقتدارگرا اپوزیسیون شامل نیروهای سازمان یافته ای هستند که مخالف گروه حاکم یا سیاستهای جاری و حتی کل نظام سیاسی هستند و به مبارزه با آن برمی خیزند (حق پناه، ۱۳۸۷: ۲) البته در نظام های ایدئولوژیک و انقلابی نیز مفهوم اپوزیسیون گستره بیشتری دارد، همین طور به لحاظ تقدم و تأخر زمانی در کاربرد این مفهوم، می

توان گفت که برداشت از واژه اپوزیسیون در دهه های پیش با زمان حاضر، تفاوت های اساسی داشته است. (بشیریه، ۱۳۸۸: ۷۴) این مفهوم در فقه سیاسی اسلام بیشتر به معنای مخالفت سیاسی و عقیدتی با نظام سیاسی حاضر می باشد و در مقاله حاضر فارغ از این که مخالفت آنها در زمینه های اعتقادی و مذهبی یا سیاسی و فکری باشد معنای مخالف شامل چند دسته از افراد و شهروندان می گردد :

الف- شهروندانی که مطالبه گری به حق دارند.

ب- شهروندانی که از سر گمراهی مخالفت می ورزند.

ج- مخالفان مغرض و ایذاءکنندگانی که امکان اصلاح و بازگشت آنها وجود دارد.

د- معاندان و توطئه گران .

۱-۳- حقوق شهروندی

امروزه در جامعه جهانی حقوق هر کشور است که مفهوم حق و چگونگی اجرای آن را تعیین می کند و مبنای حق نیز همان سلطه و اختیاری است که حقوق هر کشور به منظور حفظ منافع اشخاص به آنها می دهد (کاتوزیان، ۱۳۹۰: ۲۵۱)

در این میان حقوق شهروندی یکی از همین حقوقیست که حاکمیتها در نظر می گیرند و خود مجموعه ای از حقوق مدنی، سیاسی، اجتماعی و اقتصادی می باشد که فرد به عنوان تبعه یک دولت-کشور از آن برخوردار است و محور تضمین قوانین می باشد که در هر جامعه دولت می بایست به نمایندگی از اتباع خود آن را در چارچوب اعلامیه حقوق تصویب نموده و به اجرا بگذارد. حق شهروندی را می توان در سه دسته کلی تعریف کرد: در دسته اول حقوق فردی یعنی حق کرامت و آزادی یک شهروند به این معنا که فرد در جامعه احساس احترام کند و از آن رو که احترام بدون آزادی بی معناست به همراه آزادی اندیشه، بیان و عمل تا آنجا که در چهارچوبه های تئوری و عملی قوانین تعریف گردیده است باشد که این خود از مصادیق حقوق بشر تلقی می گردد. در دسنة دوم حق استفاده و بهره بردن از ثروت

ملی است. در هر جامعه‌ای افراد یک ثروت شخصی دارند اما بخش عظیمی از ثروت برای همگان است همچون نفت و گاز و معادن. و در دسته سوم نیز حق داشتن منافع شهروندی، مثل حق اشتغال و به‌دست آوردن پست‌های عمومی و پرهیز از بیکاری و فقر و رقابت آزادانه با دیگران (اصول نوزدهم تا بیست و یکم قانون اساسی) و همچنین در حقوق قضایی شهروندان، همانگونه که در قانون مصوب مجلس در سال ۱۳۸۳ با نام احترام به آزادی‌های مشروع و حفظ حقوق شهروندی آمده و به نحوه بازداشت و بازجویی و منع شکنجه و رفتار مناسب با متهمان توسط ضابطین و مجریان قضایی اشاره نموده است. لذا در برابر هر حقی تکلیفی وجود دارد که یا این تکالیف ناظر به اجرای حق می‌باشد و یا در احترام به حق و جلوگیری از تجاوز به آن خلاصه می‌شود (کاتوزیان، ۲۵۱: ۱۳۹۰) در رابطه با حقوق شهروندی در این زمینه هم در هر دو بعد این تکلیف جاریست و سازمانها و ارگانهای دولتی و ماموران اجرایی و انتظامی می‌بایست در راستای حفظ عدالت در جامعه، تحت هر شرایطی حقوق متناسب با شهروندان را رعایت نمایند.

۲- مخالفان حقوق شهروندی از منظر فقه و حقوق و ایدئولوژی انقلاب اسلامی

حقوق مخالفان مسالمت جو و به حق حکومت اسلامی و لزوم رعایت آن چیز نیست که هم در قرآن و سیره عملی بزرگان دین و هم در ایدئولوژی حکومت اسلامی ایران پس از انقلاب ۵۷ بسیار مورد تاکید بوده است. در قرآن و روایات بزرگان دین که می‌نگریم با واژگانی همچون مدارا و سازش با مخالفان و برخورد حکیمانه با آنها همراه با حفظ کرامت انسانی و حقوق اجتماعیشان برخورد می‌کنیم، برای مثال در آیه ۱۲۵ از سوره نحل به مواردی در چگونگی رعایت این حقوق برای شهروندان مخالف اشاره گردیده و آمده است "ادع الی سبیل ربک بالحکمه و الموعظه الحسنه و جادلهم بالتی هی احسن ان ربک هو اعلم بمن ضل عن سبیلہ وَ هو اعلم بالمهتدین"

تاکیدی که در آیه مبارکه مزبور آمده است گویای انجام عقلانی امور در بازخورد با جامعه و واکنش‌های منطقی به مخالفت هاست و به تعبیر دیگر دست انداختن در درون فکر و اندیشه مردم، به حرکت در آوردن آن و بیدار نمودن آن است. این موضوع می‌تواند هم در راستای پیشگیری از مخالفت مورد

بهره باشد و هم در رابطه متقابل حاکم و شهروند مخالف که این امر می تواند در اقناع ذهن مخاطبان و بازگرداندن آنها به راه صواب موثر باشد. به همین دلیل حضرت علی (ع) خطاب به یکی از والیان می فرماید: «تو حق نداری نسبت به رعیت، استبداد ورزی.» (نهج البلاغه، نامه ۵) و همچنین موعظه و اندرزهای نیکو و در حقیقت بهره بردن از عواطف انسانها برای هدایت و تبیین دین چرا که موعظه گری موثر در راستای رعایت حقوق شهروندی مخالفان بیشتر جنبه عاطفی دارد و با تحریک عواطف، می توان گروههای عظیم مردم را در مسیر حق حرکت داد. (مکارم شیرازی، ۱۳۹۸: ۴۹۲: ۱۱) و مجادله و مناظره با روش نیکوتر ره آوردی که مدعیان دموکراسی به تازگی آن را پیشه راه خود کرده اند. اما هزار و چهارصد سال قبل خواندن آن در اسلام به عنوان یک اصل و مولفه به حکمران اسلامی (اعم از پیامبر (ص)، امامان (ع) و حاکمان دیگر گوشزد شده است.

بدیهی است مناظره نیز زمانی مؤثر است که: «بالتی هی احسن» باشد و حق و عدالت، درستی و امانت، صدق و راستی حاکم بر آن باشد و تمام جنبه های انسانی آن حفظ گردد. (مکارم شیرازی، ۱۳۹۸: ۴۹۳) همانگونه که مصداق آن در رفتار رسول خدا در بدو تشکیل حکومت اسلامی و بنای جامعه اسلامی به چشم می خورد. ایشان پس از مدت کوتاهی پس از ورودشان به مدینه عهدنامه ای میان خود و یهودیان شهر مدینه نوشتند و دین و دارایی یهودیان را در آن به رسمیت شناختند و از آنان تعهد گرفتند که هیچ شخصی را علیه پیغمبر (ص) یاری نکنند، چنانچه مسلمانان هم به صورت متقابل چنین تعهداتی را دادند البته بماند که یهودیان به سرعت پیمان شکستند و با مکر و نیرنگ علیه حکومت پیامبر توطئه کردند. اما مهم سندی است که پیامبر در آن زمان در ۴۸ ماده برای حمایت از حقوق شهروندی مخالفان عقیدتی و سیاسی خود تنظیم نمودند. این سند که به منزله یک نظامنامه یا منشور است اصول روابط خارجی و داخلی دولت پیامبر در آن زمان را نشان میداد و از مهم ترین اسناد حقوقی است که امروزه حتی دانشمندان علم حقوق نیز به آن میپردازند و مفاد آن به طور کلی شامل حق امنیت برای مخالفان همچنین حق آزادی عقیده، آزادی انتقاد، امکان توبه و بازگشت، امکان مصالحه، حق برخورداری از عدالت و قضاوت عادلانه، امکان و حق هدایت و حق کرامت انسانی می باشد (محمد مصطفایی و

حقوقی که نظریه پردازان انقلاب اسلامی نیز همواره از آن با عنوان یک ایدئولوژی نام برده و مورد تاکیدشان بوده است، از نظر امام خمینی (ره) و حضرت آیت الله خامنه ای حفظه الله نسبت مردم با ایدئولوژی و نظام اسلامی در محورهای حق رای و انتخابات کارگزاران نظام که به معنای مشروعیت و مقبولیت مردمی می باشد؛ مردمی بودن مسئولان، امکان حضور و شرکت مردم به عنوان تصمیم گیر در حکومت و خدمت گزاری حکومت به مردم قابل مشاهده می باشد؛ لذا انقلاب اسلامی در راستای هدف رشد اجتماعی، مردم را خنثی و بی اعتنا به امور نمی خواهد. از همین رو رهبری نیز به مشارکت در انتخابات سفارش می نمایند و هم با طرح مطالبه گری حق نظارت عمومی و پاسخگویی را برای مردم حفظ می نمایند. ایشان هم چنین آرمان های با اهمیت را عدالت، استقلال، رفع فساد و در نهایت برقراری تمدن اسلامی معرفی می نماید و می فرمایند که این ها را از دست ندهید و مطالبه نمائید و بخواهید که به آن ها فکر نموده و مطالبه کنید البته مطالبه گری باید به صورت منطقی باشد. (خامنه ای، ۱۳۹۹)

۳- جهاد تبیین و تاثیر آن بر تامین و رعایت حق شهروندی مخالفان نظام سیاسی اسلام

جهاد تبیین همان گونه که به مفهوم و تعاریف پیرامون آن اشاره شد یک جهاد فکری و عقیدتی است در راستای این که بتوان احکام اسلامی و دینی را با ایجاد بینش صحیح بیش از پیش در جامعه نهادینه نمود و جذب حداکثری و دفع حداقلی را در جامعه ایجاد کرد لکن این تاثیر گذاری همراه با معرفت سازی صحیح می تواند از دو جهت اتفاق بیفتد: ۱- بر روی خود مخالفان و آگاه کردن آنان از تعرض و نافرمانی معاندانه شان و پیامد آن تامین حقوق شهروندی آنان به شکل همه جانبه ۲- بر روی جامعه اعم از مطلق شهروندان، مسوولین و نهاد ها و ضابطین در راستای شناسایی حقوق شهروندی مخالفان همانند شهروندان دیگر جامعه و رعایت آن حقوق تا زمانی که به عنوان مجرم امنیتی یا سیاسی دستگیر و بازداشت نشده اند و پیش گیری از رویکرد تکفیر در جامعه.

۳-۱- تاثیر گفتمان جهاد تبیین بر کاهش روند ایجاد عناد به وسیله دشمنان

در جامعه مدنی زمانی که که گستردگی ملیت ها و مذاهب و عقاید و دیدگاههای سیاسی وجود داشته باشد وجود اختلاف و دیدگاههای معارض و متفاوت گریز ناپذیر است و اتفاقا در بسیاری از

موارد این تکرر اگر به خوبی هدایت شود می تواند باعث رشد و پیشرفت و بالندگی جامعه در همه زمینه ها گردد. اما این اختلافات می تواند مهلک و آسیب رسان شود آن هم زمانی است که دشمنان بخواهند از این تکرر آرا سو استفاده نموده و اتحاد میان امت مسلمان و شهروندان جامعه اسلامی را نشانه بگیرند. یکی از بهترین راهکارها در چنین مواقعی و حتی پیش از آن به عنوان یک اقدام پیشگیرانه استفاده از جهاد تبیین و آگاهی رسانی عمومی، گسترده و عمیق و بنیادین در سطح جامعه است که از لازمه های آن دو موضوع است: ۱- شناساندن تبیین های دروغ از جانب دشمنان با تبلیغ صحیح و همراه با آرامش و اطمینان خاطر به شهروندان، ۲- ارایه راهکار فرهنگی و فکری و اجرایی شدن این سیاستها در همه نهادها و عرصه های اجتماع در راستای تبلیغ احکام دین و دستاوردهای راهبردی و مثبت حکومت اسلامی.

چنانچه رهبر معظم انقلاب همیشه به نسبت آرمان خواهی و ایدئولوژی یا نسبت نظر و عمل تاکید زیادی داشته اند. ایشان برخلاف انجماد طبیعی در ایدئولوژی ها، همواره در تلاش بوده است که ایدئولوژی انقلاب را با جوشندگی و پویندگی پیوند بزنند. ایشان در همین راستا معتقدند که نگاه نقادانه نباید از دانشجوی و محیط دانشگاه گرفته بشود و آنها باید دنبال آرمان ها باشند، روی کاستی ها علامت سوال بگذارند و باید آنها را مشاهده دقیق نموده و کجی ها را دیده و روحیه سوال کردن و مطالبه آرمان های صحیح را داشته باشند. (خامنه ای، سخنرانی، ۱۳۹۶) ایشان هم چنین در جای دیگر باز هم به مطالبه گری نسل جوان تاکید نموده و عنوان می نمایند که جوان دانشجو نباید فقط شعار بدهد. (خامنه ای، ۱۳۸۶ سخنرانی،)

عدالت، مردم سالاری، استقلال، دفاع از حقوق ملت در تمام زمینه ها، دفاع از حقوق مسلمانان عالم، دفاع از هر مظلومی در تمامی نقاط در زمره اصول می باشد. مبارزه نمودن با فساد، ظلم و زورگویی نیز همین گونه است. این ها غیر قابل تغییر هستند اما امکان دارد روش های مختلفی در شرایط گوناگون وجود داشته باشد. (خامنه ای، ۱۳۸۱)

همانطور که قرآن هم به این مسوولیت خطیر پیامبر برای نهادینه نمودن دین اسلام و جذب مخالفان و گسترش احکام الهی اشاره نموده و در آیه ۱۵۹ سوره آل عمران مقرر شده است: "فبما رحمه من الله لنت لهم ولو كنت فظاً غليظ القلب لاتنفضوا من حولك فاعف عنهم واستغفر لهم وشاورهم في الامر" به دلیل رحمتی که از طرف پروردگار داشتی با آنها به مدارا رفتار کردی و اگر تند خو و سخت دل بودی بدون شک مردم از اطراف تو پراکنده می شدند پس از آنان در گذر و برای آنها آموزش بخواه و در کارها با ایشان مشورت کن . یا در جایی دیگر به نقل از احمد بن حنبل آمده که پیغمبر اسقف نجران را "ابوحسان" خطاب کرد در کتب تاریخی هم آمده است که پیغمبر صحابه را به همین شیوه احترام امر می کردند و می فرمودند "اذا اتاكم كريم قوم فاكرموه" هرگاه بزرگ قومی نزد شما آمد اكرامش كنيد شايد انس انسان كريم به تكريم شدن باعث شود اين رفتار كريمانه او را به اسلام فراخواند. (ابن قيم جوزيه، ۱۴۲۵ : ۱۸۶)

دقت نظر در سیره عملی حضرت علی نیز گویای این مطلب است که ایشان در همه حال سعی در رعایت حقوق مخالفان (البته تا زمانی که مبارزه و جنگ آنها علنی و آشکار نمی شد) به عنوان شهروندان جامعه می نمودند به گونه ای که اخلاق مداری و سعه صدر ایشان در برخورد با مخالفان منجر به جذب عده زیادی از آنان به دین اسلام و بیعت با ایشان می گردید. برای مثال حضرت علی علیه السلام در نامه ۵۳ نهج البلاغه خطاب به مالک اشتر می فرمایند :

مهربانی و عطف و نرم خویی با مردمان را در دل خویش جای بده و از صمیم قلب آنان را دوست بدار و به آنها نیکی کن و نسبت به ایشان بسان درنده ای نباش که خوردن آنها را غنیمت بشماری. چرا که مردم دو گروه هستند، دسته ای برادر دینی تو هستند و دسته دیگر در آفرینش مانند تو اگر از ایشان گناهی سر میزند، عیب هایی برایشان عارض می گردد و خواسته یا ناخواسته خطایی انجام می دهند، ایشان را عفو کن و از خطاهایشان چشم پوشی گردان همان گونه که دوست میداری خداوند تو را ببخشد و از گناهانت چشم پوشی کند. به این علت که تو مافوق مردم هستی و کسی که تو را به کار گمارده، مافوق تو و خداوند بالاتر از او هرگز از بخشش و گذشت پشیمان نشو و به کیفر و مجازات

شادمان نباش و در عمل به خشم و غضبی که می توانی خود را از آن برهانی، شتاب کن. (دشتی، ۱۳۹۹)

(۷۸ :

۳-۲- تاثیر جهاد تبیین بر آگاهی جامعه نسبت به رعایت حقوق شهروندی

در مسیر تبیین زمانی که شهروندان با آگاهی رسانی صحیح و نهادینه نمودن ارزش ها به مطالبه گری درست هدایت شوند و عناد مغرضانه و دست نشاندگی دشمن را رها سازند. حقوق شهروندی آنان در تمام ابعاد رعایت و تامین می گردد و زمانی هم که به هر دلیلی از مسیر حق گمراه شوند همچنان بر حاکمان است تا حقوق شهروندی آنان را چه در جایگاه متهم یا حتی مجرم امنیتی و سیاسی. متناسب با شرایط واقع در آن تمام و کمال اجرا نمایند و بپذیرند که گستردگی اقوام و ملیت ها و پیامد آن دیدگاهها و نظریات و اعتقادات در بین شهروندان منجر به کنش ها و رفتارهای متفاوتی نسبت به سیاست های دولت می گردد.

برخی از مردم سیاست اعتراض را برمی گزینند و نظر و راهکاری متفاوت از آنچه حاکمیت در پیش گرفته بر اداره مملکت دارند که آن را از طرق مسالمت آمیز عنوان میدارند. این گونه افراد امکان دارد در قدرت باشند یا ناراضی از آن. در چنین جوامعی بالطبع افرادی هم هستند که اهل تعرض بوده و زبان اعتراض آنها نسبت به شرایط موجود خشونت آمیز و خارج از قواعد شرعی و قانونی است. اما آنچه که مهم است این که حکومت دینی و نظام سیاسی ضمن پذیرش وجود تمام اختلافات این آگاهی و تبیین را در سطح جامعه ایجاد کند که چنان چه اعتراض به حق باشد راه برای پذیرش انتقاد و راه حل های آنها از طرق مختلف از منظر شرع و قانون باز است و معترضان و مخالفان به عنوان قسمی از شهروندان جامعه هستند که حقوق اقتصادی و سیاسی و اجتماعی خود را همچنان دارا میباشند.. حقوقی که حتی در صورت اثبات جرایم سیاسی و امنیتی برای آنها در برخی زمینه ها مثل حفظ کرامت فردی و عدالت قضایی و... همچنان وجود داشته و قابل مطالبه است و مخالفت آنها الزاما به معنای خروج آنها از شهروندی و تکفیر آنان نمی باشد. بلکه متناسب با انجام جرم مجازات خواهند گردید. نمونه عملی ایجاد الزام جامعه به رعایت حقوق شهروندی مخالفان حضرت علی (ع) می باشند، ایشان حاکم جامعه ای بودند که متعرضین آن افرادی چون خوارج و ناکثین و مارقین بودند. در آن مخالف و معاند و آسیب دیده حقوق خود را از ایشان مطالبه می کردند و ایشان

می دانستند که می بایست با وجود چنین عقایدی جامعه را اداره کنند پس با تاکید بر رعایت حقوق شهروندی هر یک مانند قایل شدن به کرامت انسانی، حقوق سیاسی و اجتماعی و حق آزادی بیان و عقیده در سخن و در عمل برای مخالفانشان (البته تا جایی که به عنوان دشمن در برابرشان صف نمیکشیدند و وارد نبرد تن به تن نمی شدند) توانستند در ضمن آگاه سازی جامعه نسبت به این حقوق و چگونگی مطالبه آن، جامعه دینی آن زمان را به خوبی اداره کرده و به سمت اتحاد پیش برند. برای مثال: سخنانی نرم و از سر خیر خواهی در امان دادن به خوارج در جنگ نهروان زمانی که فرمودند: هر گروهی از خوارج هر لحظه که سلاح خود را زمین گذاشت خونش محترم است (بلاذری، ۱۴۱۷: ۳۶۲) و زمانی که خوارج در آستانه شکست بودند به سپاهیانشان فرمان دادند، هر گروهی از خوارج که تشکیلاتی ندارد که آنها را دوباره جمع کند به آنها حمله نکنید و بدانید و آگاه باشید این افراد کافر نیستند بلکه قرائت متفاوتی از دین دارند اگر کسی را نکشته و به هیچ یک از مسلمانان تعرضی نکرده باشد به ایشان امان دهید

با این اقدام ایشان، حدوداً ۸۰۰ نفر از خوارج جدا شدند و به کوفه و مداین بازگشتند. سردار برجسته این گروه "عروه بن نوفل اشجعی" بود که با حدود ۵۰۰ هزار سوار به کوفه باز گشت و همچنین است بر خورد ایشان زمانی که عده ای از مردم در مسجد کوفه در برابر ایشان شعار "لا حکم الا لله" را سر دادند و ایشان در پاسخ آن فرمودند: «سخن حقی است، ولی اینان هدفهای باطلی دارند». سپس خطاب به آنها ادامه داد:

تا زمانی که با ما هستید از سه حق برخوردار می باشید (و جسارت و بی ادبیهای شما باعث نمی گردد تا شما را از حقوقتان محروم کنیم) اولاً از ورود شما به مساجد جلوگیری نمی کنیم ثانیاً حقوقتان از بیت المال را قطع نمی کنیم و سوم تا اقدام به جنگ نکنید با شما نبرد نمی کنیم. (بلاذری، ۱۴۱۷: ۳۹۵)

نتیجه گیری

با توجه به آن چه که از آیات قران در ابتدا و سپس سیره معصومین در این زمینه و نظرات فقهی دانشمندان و فقها به ویژه حضرت آیت الله خامنه ای رهبر معظم انقلاب بر می آید به این نتیجه می رسیم که بخش بزرگی از جهاد تبیین و رویه آگاهی رسانی به جامعه بویژه در شرایط حساس فتنه های

دشمنان، مرتبط با چگونگی برخورد با مخالف و مخالفت در جامعه می باشد به گونه ای که هم دین به بیراهه نرود و هم افراد عدیده ای در پی همین سیاست ضمن آگاهی به حقوق حقه شهروندی خود از توطیه ها و دروغ پردازیهای دشمنان در جهت ایجاد مخالفت و جنگ با مسلمانان و از بین بردن اتحاد آنان آگاه گشته و با قرار گرفتن در مسیر صحیح مطالبه گری به جای درشتی و تعرض و جنگ با حکومت اسلامی در جایگاه یک شهروند عادی حقوق خویش را به بهترین شکل در جامعه دارا باشند. پیشنهادات و راهکارها :

۱-حاکم اسلامی نقش مربی گونه خود در این زمینه را بپذیرد و بداند همچون والدیست که اگر یک نفر از فرزنداناش به خطا رفت اگر به وافع محارب یا باغی و مفسد فی الارض نیست،نبایست اورا حذف کرد بلکه او همچون عضو یست از خانواده که نیاز به کمک، آگاهی رسانی و تربیت از سر رحمت و عطفوت برای بازگشت دارد

۲-دولت اسلامی برای انجامنقش تربیتی خود به نحو احسن مبادرت به ایجاد و حمایت از نهادهای فرهنگی در قالب جهاد تبیین در جامعه کند نهادهایی در سطح مساجد دانشگاهها مدارس و ادارات و نهادهای دولتی با برنامه هایی جدید و از پیش کار شده و نتیجه بخش

۳-تامین بودجه مناسب برای صدا و سیما و نهاد های تبلیغی در راستای تولید برنامه های فرهنگی از قبیل سخنرانی ها، کرسی های آزاد اندیشی و برگزاری مناظرات باز و آزاد در زمینه های مختلف

۴-باز کردن فضای سیاسی در جامعه به شکل قانونی و صحیح تا در پس آن افراد با ورود در احزاب و تشکل های مختلف و شکل دهی به عقاید و نظریات خود بتوانند در جامعه با رقبای فکری و سیاسی خود تعامل سازنده داشته باشند .

۵-آگاهی رسانی در همه سطوح جامعه نسبت به حقوق مخالفان در جامعه و همچنین آگاهی رسانی عمومی در رابطه با عملکردها و رفتارهای مجرمانه در سطح جامعه که می تواند منجر به سقوط بسیاری از حقوق شهروندی در سطح اجتماعی و سیاسی برای افراد گردد.

و در پایان امید است این پژوهش از یک سو راهی باشد بر شناخت مخالفان و جامعه نسبت به حقوق شهروندی خود از طریق تبیین و آگاهی رسانی صحیح و از سویی دیگر چراغی در راه اصلاح رویه های

گاهها نادرست از سوی مسوولان و مدیران اجرایی و ضابطین در این زمینه تا بتوان تحت گفتمان جهاد تبیین به هر چه بهتر تامین شدن حقوق شهروندی مخالفان رسید.

منابع

۱. ابن عابدین، محمد (۱۴۰۷) رد المحتار علی الدر المختار، بیروت، چاپ افست
۲. ابن قیم، جوزیه محمد بن ابی بکر الدمشقی (۱۴۲۵) بدایع الفوائد، بیروت، دارالعلمیه
۳. آقایی، بهمن (۱۳۸۲) فرهنگ حقوقی بهمن، چاپ هشتم، تهران، انتشارات فرهنگ حقوقی بهمن
۴. بشیریه، حسین (۱۳۸۸) عقل در سیاست، چاپ ششم، تهران، انتشارات نگاه معاصر
۵. بلاذری، داود (۱۴۱۷) جمل من انساب الاشراف، بیروت، دارالفکر
۶. دشتی، محمد (۱۳۹۹) نهج البلاغه، چاپ هفدهم، تهران، انتشارات به نشر
۷. جوهری، ابونصر (۱۴۰۷) الصحاح تاج اللغه و صحاح العربیه، مترجم: عبدالغفور، بیروت، دارالعلم للملایین
۸. حق پناه، جعفر (۱۳۸۷) دوره دوم، شماره چهارم، اپوزسیون و امنیت داخلی جمهوری اسلامی ایران، فصلنامه مطالعات راهبردی
۹. خامنه ای، سید علی (۱۳۹۷) همزمان حسین، تهران، انتشارات انقلاب اسلامی
۱۰. خامنه ای، سید علی (۱۴۰۰)، جهاد تبیین، تهران، انتشارات انقلاب اسلامی
۱۱. عمید، حسن (۱۳۹۳) فرهنگ عمید، چاپ چهاردهم، تهران، انتشارات امیرکبیر

۱۲. مصباح یزدی، محمدتقی (۱۳۹۴) جنگ و جهاد در قرآن، چاپ چهارم، تهران، انتشارات موسسه

آموزشی و پژوهشی امام خمینی(ره)

۱۳. مصطفایی، محمد و همکاران (۱۳۹۳)، حقوق مخالفان در زمان حکومت پیامبر اسلام، سال

پنجم، شماره چهاردهم، فصلنامه علمی پژوهشی تاریخ فرهنگ و تمدن اسلامی

۱۴. مطهری، مرتضی (۱۳۹۸) نهضت های اسلامی در صد ساله اخیر، انتشارات صدرا

۱۵. مکارم شیرازی، ناصر(۱۳۹۶) پیام قرآن، روش تازه ای در تفسیر موضوعی قرآن، جلد نهم، چاپ

هشتم، قم، دارالکتب الاسلامیه

۱۶. مکارم شیرازی، ناصر، (۱۳۹۸)، تفسیر نمونه، جلد یازدهم، چاپ بیست و یکم، قم:

دارالکتب الاسلامیه

۱۷. کاتوزیان، ناصر،(۱۳۹۰)مقدمه علم حقوق، تهران:شرکت سهامی انتشار

خامنه ای،سید علی،(۱۳۹۹)،ارتباط تصویری با نمایندگان تشکل های دانشجویی، ۱۳۹۹/۲/۲۸

خامنه ای سید علی،(۱۳۸۶)سخنرانی در جمع دانشجویان نخبه و نفرات برتر کنکور و فعالان تشکل

های سیاسی و فرهنگی دانشجویی ۱۳۸۶/۷/۱۷

.....،.....،(۱۳۹۶)سخنرانی در دیدار جمعی از دانشجویان،۱۳۹۶/۳/۱۷

.....،..... (۱۳۸۱) مراسم سیزدهمین سالگرد رحلت امام خمینی (ره) (۱۳۸۱/۳/۱۴)